

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

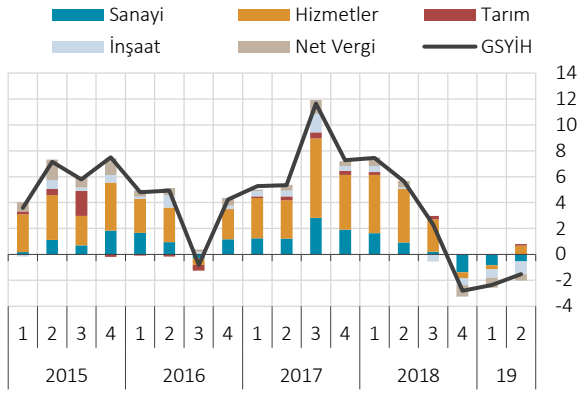
İktisadi faaliyet, 2019 yılı ikinci çeyreğinde Temmuz Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünümle uyumlu olarak ılımlı bir toparlanma kaydetmiştir. Yılın ilk yarısındaki toparlanma hem yurt içi talep hem net ihracat kaynaklı olarak gerçekleşmiştir. Yurt içi talebin temel sürükleyicisi, kamu kesiminin destekleyici duruşu ve dayanıklı tüketim mallarına yönelik vergi indirimlerinin yanı sıra ilk çeyrekteki kredi büyümesi ve ücret artışlarının desteği ile tüketim harcamaları olmuştur. Yatırım harcamaları ise yüksek seyreden risk primi ve finansal koşullardaki sıkılığın etkisiyle zayıf seyretmiştir.

İktisadi faaliyetteki toparlanmanın yılın üçüncü çeyreğinde ılımlı bir şekilde devam ettiği ve iktisadi faaliyetin sektörel yayılımının kademeli olarak iyileştiği görülmektedir. Finansal oynaklık ve belirsizliklerdeki azalışın yanı sıra kredi kullanımındaki ivmelenme yurt içi talebi desteklerken, işgücü piyasasındaki zayıf görünüm ve vergi indirimlerinin sona ermesi özel tüketimi sınırlamaktadır. Kamu kesimi ise vergi dışı gelirler aracılığıyla destekleyici duruşunu korumaktadır. Diğer taraftan, küresel büyümedeki yavaşlama sinyallerine rağmen iç talebe duyarlı sektörlerin ihracata yönelimi, firmaların pazar çeşitlendirme esnekliği ve Türk lirasındaki birikimli değer kaybının destekleyici etkisiyle mal ve hizmet ihracatı artmaya devam etmektedir. Özellikle turizmdeki güçlü seyir, doğrudan etkilerinin yanında dayanıksız tüketim malları ve taşımacılık gibi bağlantılı sektörler kanalıyla da iktisadi faaliyeti desteklemektedir. Bu çerçevede, net ihracatın büyümeye katkısı ve cari işlemler dengesi görünümündeki iyileşme devam etmektedir.

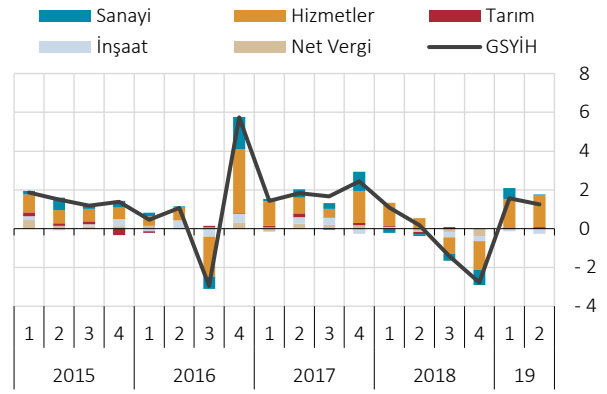
Önümüzdeki dönemde, enflasyondaki düşüşün devamıyla birlikte ülke risk primi ve finansal koşullardaki iyileşmeye bağlı olarak yurt içi talebin kademeli olarak toparlanmaya devam etmesi beklenmektedir. Bu dönemde, rekabet gücü gelişmelerinin mal ve hizmet ihracatını desteklemeye devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda, iktisadi faaliyetteki ılımlı toparlanmanın süreceği, toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönlü katkı vermeye devam edeceği, cari işlemler dengesinin ise ılımlı bir seyir izleyeceği öngörülmektedir. Öte yandan, jeopolitik gelişmelerin yanı sıra küresel iktisadi faaliyet görünümüne yönelik devam eden belirsizlikler, gerek sermaye akımları gerekse dış ticaret kanalıyla büyüme üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır.

4.1 Üretim Gelişmeleri

GSYİH, 2019 yılı ikinci çeyreğinde mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 1,2 oranında artarken, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,5 oranında daralmıştır. İkinci çeyrekte dönemlik büyüme ilk çeyrekte olduğu gibi başta finans-sigorta katma değeri olmak üzere büyük ölçüde hizmetler sektöründen kaynaklanmıştır. Bu dönemde inşaat sektörü katma değeri çeyreklik bazda daralmaya devam ederken sanayi sektörü büyümeye sınırlı bir katkı yapmıştır. Yıllık bazda incelendiğinde ise hizmetler ve tarım sektörleri haricindeki tüm sektörlerin büyümeye negatif katkı yaptıkları dikkat çekmektedir (Grafik 4.1.1 ve Grafik 4.1.2).

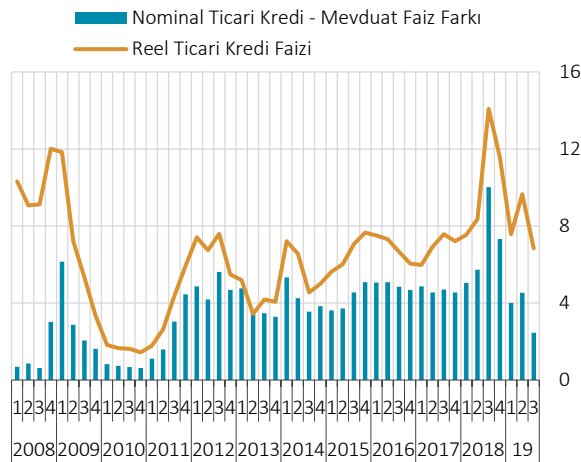
Grafik 4.1.1: GSYİH Yıllık Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (% Puan)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 4.1.2: GSYİH Çeyreklik Büyümesi ve Üretim Yönünden Katkılar (Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

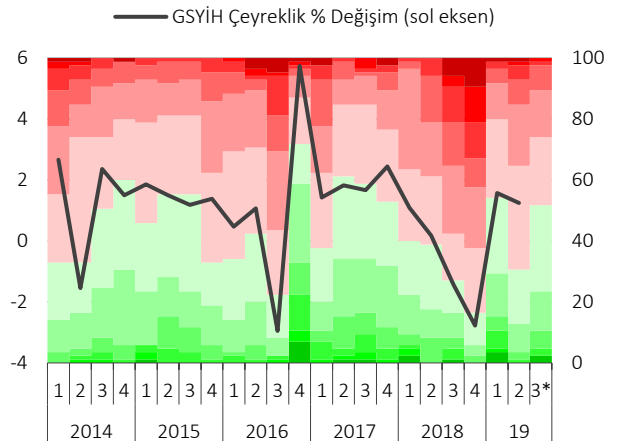
Kaynak: TCMB, TÜİK.

Yılın üçüncü çeyreğinde, reel ticari kredi faizi ve kredi-mevduat faiz farkı ikinci çeyreğe göre gerilemiş ve net kredi kullanımı artmıştır (Grafik 4.1.3). Finansal koşullardaki kısmi iyileşme üçüncü çeyrekte yurt içi talepteki toparlanmayı desteklemiştir. Nitekim çok sayıda aylık gösterge kullanılarak oluşturulan ısı haritası, üçüncü çeyrekte iktisadi faaliyetteki toparlanmanın ılımlı şekilde devam ettiğine işaret etmektedir (Grafik 4.1.4).

Grafik 4.1.3: Ticari Kredi-Mevduat Faiz Farkı ve Reel Ticari Kredi Faizi* (Yıllık, Basit, %)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* 12 ay sonrasına ait TÜFE enflasyon beklentileri ile reelleştirilmiştir.

Grafik 4.1.4: İktisadi Faaliyet Isı Haritası ve GSYİH Dönemlik Büyümesi**

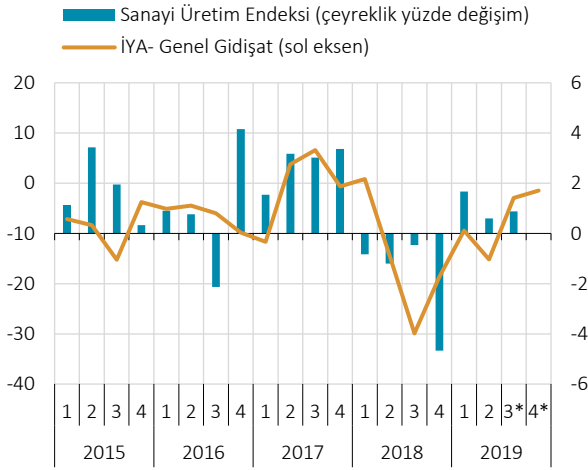
Kaynak: Yöntem ve veri kaynakları için detaylı bilgi 2019-Nisan tarihli Enflasyon Raporu Kutu 4.3'te sunulmuştur.

* 30 Ekim itibarıyla.

** Yeşil rengin payının artması, iktisadi faaliyete dair takip edilen göstergelerin daha fazla kısmının olumlu seyrettiğini göstermektedir.

Sanayi üretimi üçüncü çeyrekte Kurban bayramı sonrası ilave çalışma günü kayıpları (köprü günü etkisi), otomotiv sektöründeki fabrika tatilleri ve genel olarak oynak bir yapı sergileyen diğer ulaşım araçları sektörü nedeniyle aylık bazda dalgalı bir seyir izlerken, çeyreklik bazda ikinci çeyreğe göre yüzde 0,9 artmıştır. Söz konusu etkiler kontrol edildiğinde, sanayi üretimi ana eğiliminin Ağustos ayında daha kuvvetli olduğu, çeyreklik bazda ise ılımlı toparlanmanın sürdüğü görülmektedir (Kutu 4.1). Üçüncü çeyreğe ilişkin anket göstergeleri de bu görünümü teyit etmektedir. İktisadi Yönelim Anketi'ndeki genel gidişat sorusu daha iyimser bir duruşa işaret ederken, PMI verileri de Eylül ayında Mart 2018'den bu yana ilk kez eşik seviyelerinde gerçekleşerek olumlu bir görünüm sunmuştur (Grafik 4.1.5 ve 4.1.6). Bununla beraber, Eylül ayında yeni ihracat siparişleri gerilerken yeni siparişlerin artması, bu dönemde iç piyasa siparişlerinde kayda değer bir iyileşme olduğunu ima etmektedir. Bu çerçevede, Ağustos ayına has söz konusu etkilerin ortadan kalkmasının sağlayacağı teknik toparlanma ve öncü göstergelerdeki olumlu görünüm ışığında Eylül ayında sanayi üretiminde aylık bazda yeniden artış beklenmektedir.

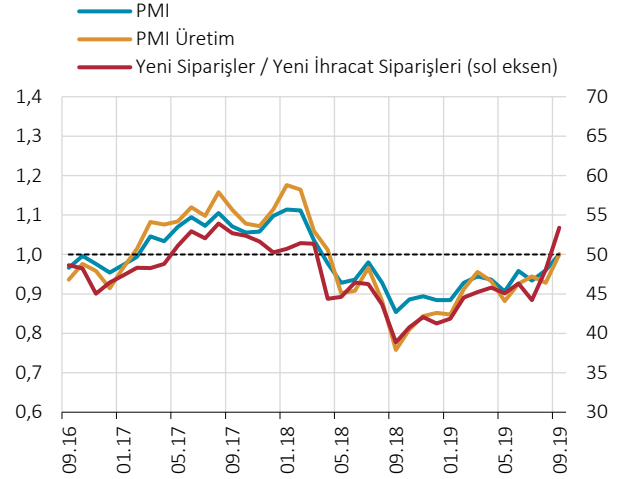
Grafik 4.1.5: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim) ve İYA- Genel Gidişat (Mevsimsellikten Arındırılmış, Daha İyimser-Daha Kötümser)

Kaynak: TCMB, TÜİK

* Sanayi üretimi Temmuz-Ağustos dönemini, İYA Ekim ayını kapsamaktadır.

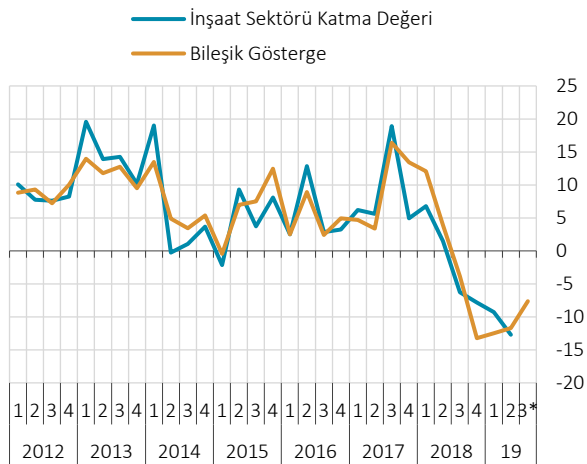
Grafik 4.1.6: PMI ve PMI Üretim (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Kaynak: IHS Markit.

İnşaat sektörü katma değeri ikinci çeyrekte dönemlik bazda daralmaya devam etmiş, yıllık bazda ise yüzde 12,7 oranında gerilemiştir. İnşaat sektörü bileşik göstergesinin yanı sıra imalat sanayiinde inşaatla bağlantılı sektörlerdeki gelişmeler, sektör katma değerinde dönemlik bazda süregelen düşüşün üçüncü çeyrekte duraklamış olabileceğine dair bir görünüm sunmaktadır (Grafik 4.1.7). İnşaat sektörü güven endeksi göstergelerinden son üç aydaki inşaat faaliyetleri ve sipariş düzeyi sorularına verilen yanıtlar da sektör faaliyetinde dipten dönüş sinyalleri vermekle birlikte toparlanmanın zaman alacağına işaret etmektedir (Grafik 4.1.8).

Grafik 4.1.7: İnşaat Sektörü Katma Değeri ve Bileşik Göstergesi (Yıllık % Değişim)**

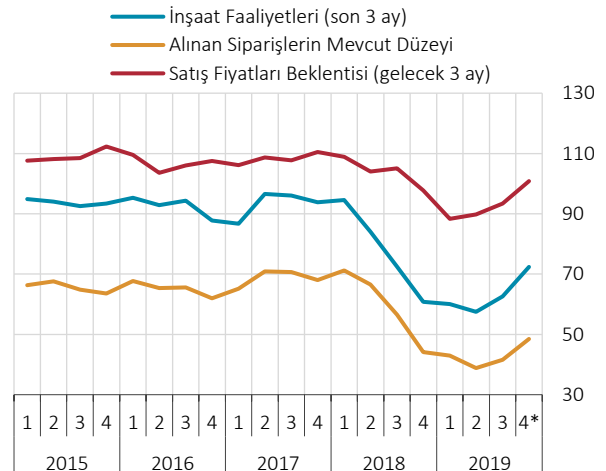

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ağustos ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge, fabrikasyon metal ve mineral maddeler sektörleri yurt içi reel cirolarının yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Grafik 4.1.8: İnşaat Sektörü Güven Endeksi Göstergeleri (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)**

Kaynak: TÜİK.

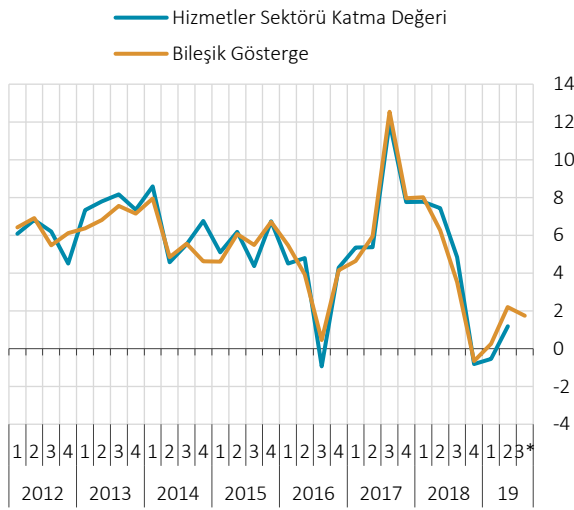
* Ekim ayı itibarıyla.

** Endeksin 100'den büyük olması sektörün mevcut ve gelecek döneme ilişkin iyimserliğini, 100'den küçük olması ise kötümserliğini göstermektedir.

Hizmet sektörü katma değeri 2019 yılının ikinci çeyreğinde hem yıllık hem de dönemlik bazda artış sergilemiştir (Grafik 4.1.9). Hizmet katma değerindeki çeyreklik artışta başta finans-sigorta faaliyetleri olmak üzere turizm ile bağlantısı olan ticaret, ulaştırma-depolama ile konaklama-yiyecek sektörleri de sürükleyici olmuştur. Turizmdeki olumlu seyrin hizmet sektörünü üçüncü çeyrekte de desteklediği değerlendirilmektedir. Nitekim hizmet sektörü için oluşturulan bileşik gösterge üçüncü çeyrekte yıllık bazda artışın korunacağına işaret etmekte ve hizmet sektörü güven endeksi de bu değerlendirmeyi desteklemektedir (Grafik 4.1.10).

Üçüncü çeyreğe ilişkin göstergeler birlikte ele alındığında, toparlanmanın ılımlı bir şekilde devam ettiği ve sektörel yayılımın da kademeli olarak iyileştiği görülmektedir. Göstergeler, inşaat sektöründeki zayıf görünümün devam ettiğine, sanayi ve hizmetler sektörlerinde ise nispeten daha belirgin toparlanma sinyalleri olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 4.1.9: Hizmetler Sektörü Katma Değeri ve Bileşik Göstergesi (Yıllık % Değişim)**

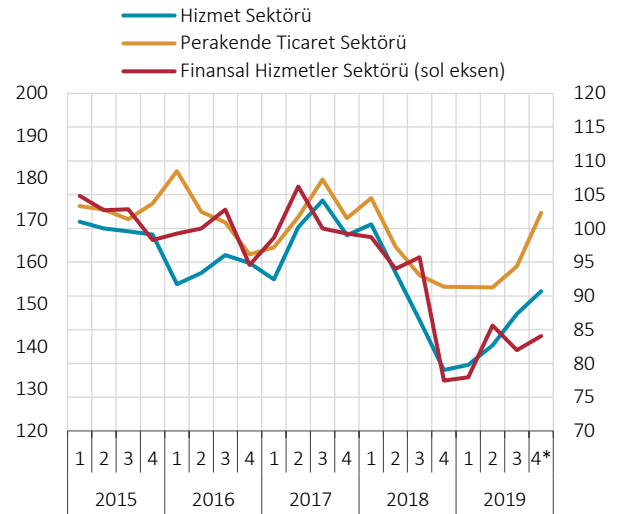

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ağustos ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge, sanayi üretimi, reel hizmet ihracatı ve gıda-dışı perakende verilerinin yıllık yüzde değişimlerinden elde edilmiştir. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile hesaplanmıştır.

Grafik 4.1.10: Sektörel Güven Endeksleri (Mevsimsellikten Arındırılmış)

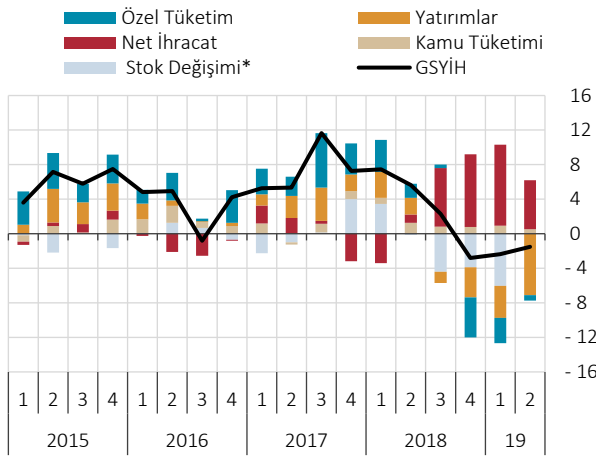
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ekim ayı itibarıyla.

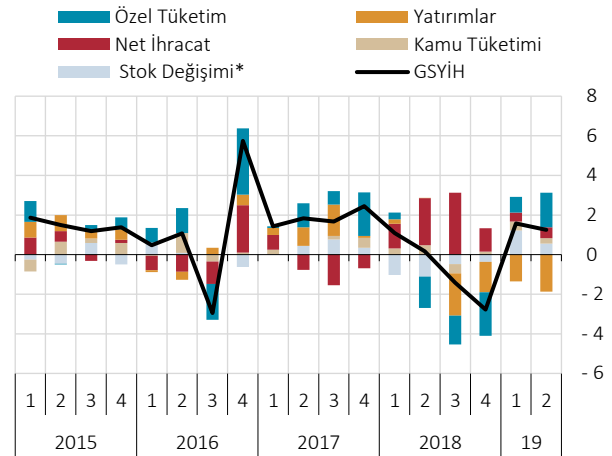
4.2 Talep Gelişmeleri

GSYİH verileri harcamalar yönünden incelendiğinde, yılın ikinci çeyreğinde yurt içi talep bileşenlerinin büyümeye verdiği katkılar belirgin şekilde ayrılmıştır. Toplam yatırımlar hem inşaat hem de makine-teçhizat yatırımları kaynaklı olarak dönemlik büyümeyi sınırlamaya devam ederken, özel tüketim dönemlik büyümeye önemli katkı sağlamıştır. Vergi indirimlerinin devam etmesi dayanıklı mal talebini; yüksek işsizliğe rağmen reel ücretlerin ikinci çeyrekte de artışını sürdürmesi ise dayanıksız mal talebini desteklemiştir. Kamu tüketimi ve net ihracat da dönemlik büyümeye pozitif katkı sağlayan kalemler olmuşlardır. Yıllık bazda incelendiğinde ise, net ihracatın katkısı ikinci çeyrekte de devam ederken yatırımlardaki kuvvetli daralma büyümeyi sınırlandırmıştır (Grafik 4.2.1 ve Grafik 4.2.2).

Grafik 4.2.1: Harcama Yönünden Yıllık Büyüme Katkıları (% Puan)

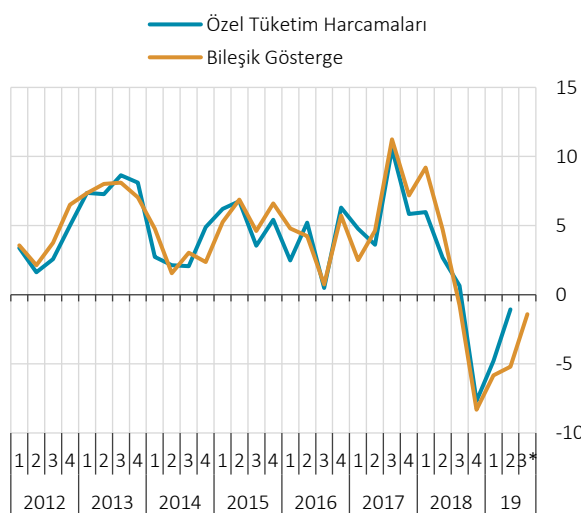

Grafik 4.2.2: Harcama Yönünden Dönemlik Büyüme Katkıları (% Puan)

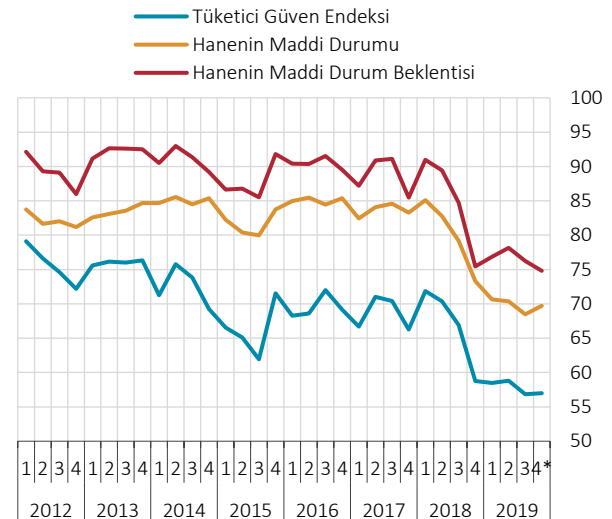

Yılın üçüncü çeyreğinde özel tüketim harcamalarında yavaşlama gözlenmektedir. İstihdam piyasasındaki zayıf görünüm ve vergi indirimlerinin sona ermesi tüketim harcamalarını sınırlarken, reel ücret artışları ve kredilerdeki canlanma destekleyici rol oynamaktadır. Nitekim yurt içi reel ciro endekslerine bakıldığında, vergi indirimlerinin kaldırılmasının etkisiyle dayanıklı mal satışlarının Temmuz-Ağustos döneminde çeyreklik bazda gerilediği, aynı dönemde dayanıksız mal satışlarının ise arttığı görülmektedir. Tüketime ilişkin verileri bir arada sunan bileşik gösterge, üçüncü çeyrekte özel tüketim harcamalarında yıllık daralmanın daha sınırlı olacağına işaret etmektedir (Grafik 4.2.3). Bununla birlikte, tüketici güven endeksi ve hanenin maddi durumu değerlendirmesinde yılın ilk yarısında gözlenen zayıf seyir üçüncü çeyrekte de korunmuştur. Bu durum işgücü piyasasındaki zayıf seyrin harcama eğilimi üzerindeki sınırlandırıcı etkisini yansıtmaktadır (Grafik 4.2.4).

Grafik 4.2.3: Özel Tüketim Harcamaları ve Bileşik Gösterge** (Yıllık % Değişim)

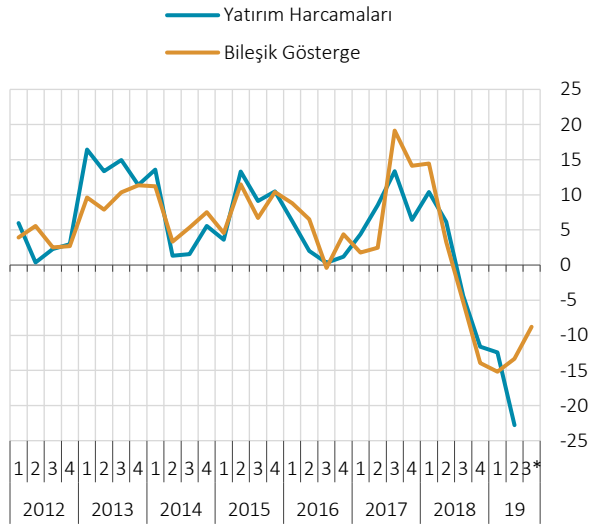

Grafik 4.2.4: Tüketici Güven Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

Üçüncü çeyrekte finansal oynaklık ve belirsizliklerdeki kısmi iyileşmenin yatırım harcamalarını bir miktar desteklediği değerlendirilmektedir. Temmuz ve Ağustos aylarında yatırım malları ithalatı ve üretimi ikinci çeyreğe kıyasla artmıştır. Yılın ikinci çeyreğinde gerileyen kamu sermaye gider ve transferlerinin bu dönemde kuvvetli artışlar göstermesi de yatırımları destekleyen bir diğer gelişmedir. Bileşik gösterge, yatırım harcamalarında yıllık bazda daralmanın azalacağına işaret ederken bu rakam dönemlik bazda artışı karşılık gelmektedir (Grafik 4.2.5). Bu dönemde İktisadi Yönelim Anketi (İYA) sabit sermaye yatırım eğilimi ihracatçı olmayan sektörlerde sınırlı bir iyileşme kaydetmiştir. İhracatçı sektörlerde ise yatırım eğilimi azalmakla birlikte seviye olarak hala diğer sektörlerle kıyasla daha olumlu bir görünüm sunmaktadır (Grafik 4.2.6).

Grafik 4.2.5: Yatırım Harcamaları ve Bileşik Gösterge**
(Yıllık % Değişim)

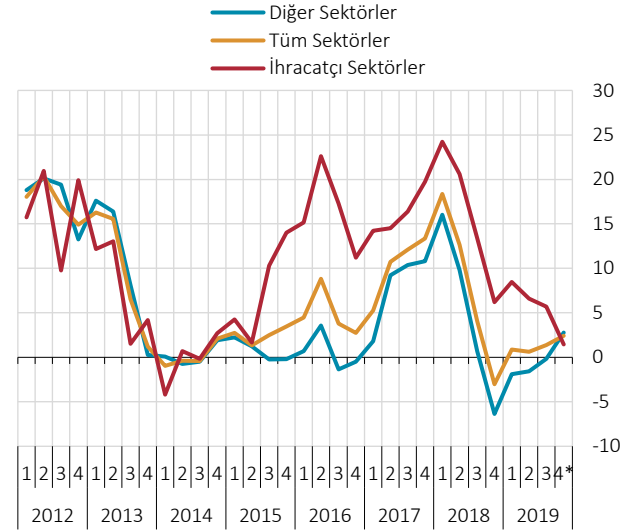

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Ağustos ayı itibarıyla.

** Bileşik gösterge diğer metalik olmayan mineral maddeler üretimi, makine ve teçhizat üretimi, sermaye malları sanayi yurt içi reel ciro ve sermaye malları ithalat miktar endeksi yıllık değişimlerinin ağırlıklı ortalamasıdır. Ağırlıklar regresyon analizinden elde edilmiştir.

Grafik 4.2.6: İYA Sektörel Sabit Sermaye Yatırım Eğilimi*
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Artacak – Azalacak, %)

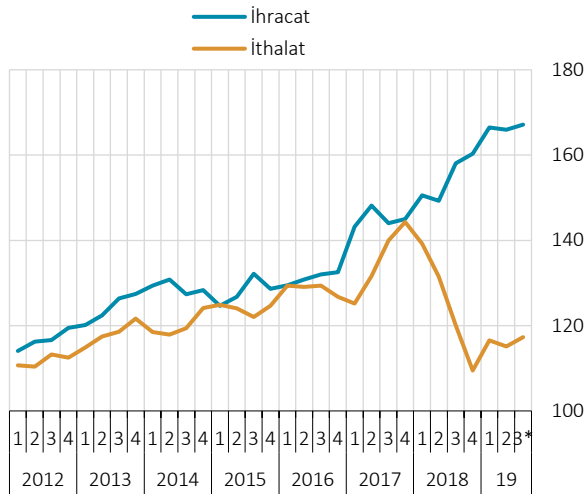
Kaynak: TCMB.

* Ekim ayı itibarıyla.

* İhracatçı sektörler; giyim eşyası imalatı, bilgisayarların, elektronik ve optik ürünleri imalatı, elektrikli teçhizat imalatı, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, motorlu kara taşıtı, treyler, yarı reyler ve diğer ulaşım araçları imalatı sektörlerinden oluşmaktadır.

Net ihracatın yıllık ve dönemlik büyümeye katkısının üçüncü çeyrekte önceki çeyreklere kıyasla azalarak da olsa devam ettiği değerlendirilmektedir (Grafik 4.2.7). Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere küresel büyüme görünümündeki zayıflama ve ithalat talebinde gözlenen artışa rağmen rekabet gücü kazanımları, ihracatçıların pazar çeşitlendirme esnekliği ve turizmdeki güçlü seyirle birlikte net ihracatın büyümeye desteği sürmektedir. Turizm ve diğer hizmet gelirleri bu dönemde yüksek seviyelerini korumuştur (Grafik 4.2.8). Gelen ziyaretçilerin milliyetine göre kompozisyonuna bakıldığında Avrupa dahil genele yayılan iyileşmenin, önümüzdeki dönemde turizmin doğrudan ve bağlantılı sektörleri aracılığıyla dolaylı olarak iktisadi faaliyete olan desteğinin sürmesini sağlayacağı düşünülmektedir (Kutu 4.3).

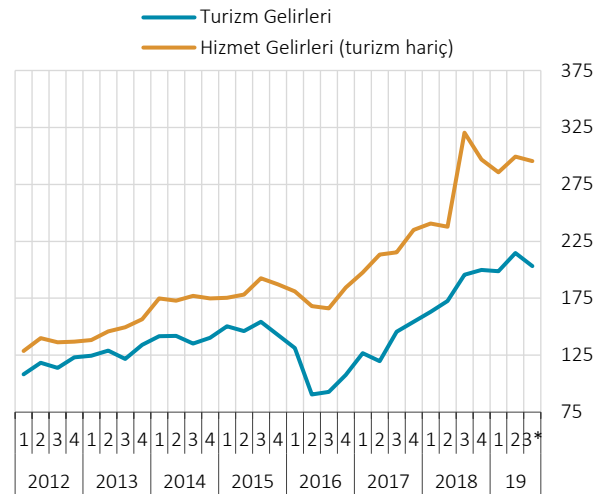
Grafik 4.2.7: İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri (Altın Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Temmuz ve Ağustos dönemi gerçekleşme, Eylül ayı tahmindir.

Grafik 4.2.8: Turizm ve Hizmet Gelirleri (Reel, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)**

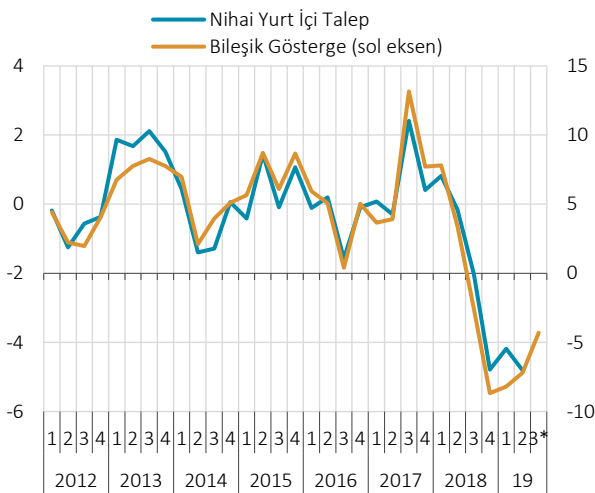
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Temmuz ve Ağustos dönemi gerçekleşme, Eylül ayı tahmindir.

** TÜFE ile reelleştirilmiştir.

Üçüncü çeyreğe ilişkin gelişmeler birlikte ele alındığında, iktisadi faaliyetteki toparlanmanın ılımlı bir şekilde devam ettiği değerlendirilmektedir. Bileşik göstergeler, nihai yurt içi talepte yıllık bazda daralmanın süreceğine işaret ederken, dönemlik bazda artışa işaret etmektedir (Grafik 4.2.9). Net ihracatın yıllık ve dönemlik büyümeye katkısının azalarak da olsa sürmesi beklenmektedir (Grafik 4.2.10).

Grafik 4.2.9: Nihai Yurt İçi Talep ve Bileşik Gösterge (Yıllık % Değişim)**

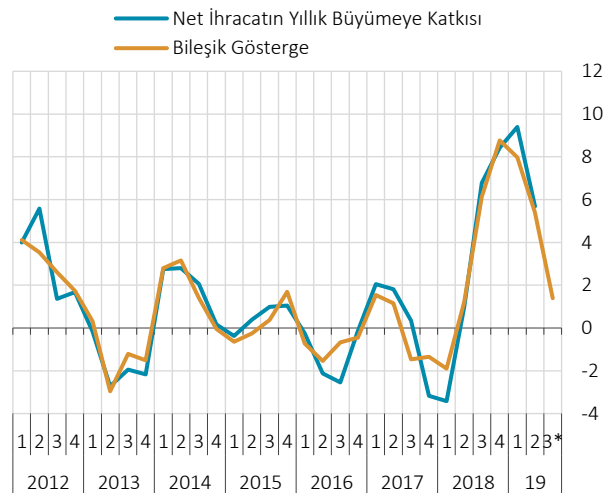

Kaynak: HMB, TCMB, TÜİK.

* Üretim ve ciro göstergeleri Ağustos, kredi ve vergi göstergeleri Eylül ayı itibarıyladır.

** Bileşik gösterge yurt içi ciro, sanayi üretimi, vergi gelirleri ve kredilerden seçilen 10 farklı göstergenin yıllık yüzde değişimlerinin ilk temel bileşenidir.

Grafik 4.2.10: Net İhracatın Katkısı ve Bileşik Gösterge (% Puan)**

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Temmuz ve Ağustos ayları gerçekleşme, Eylül ayı tahmindir.

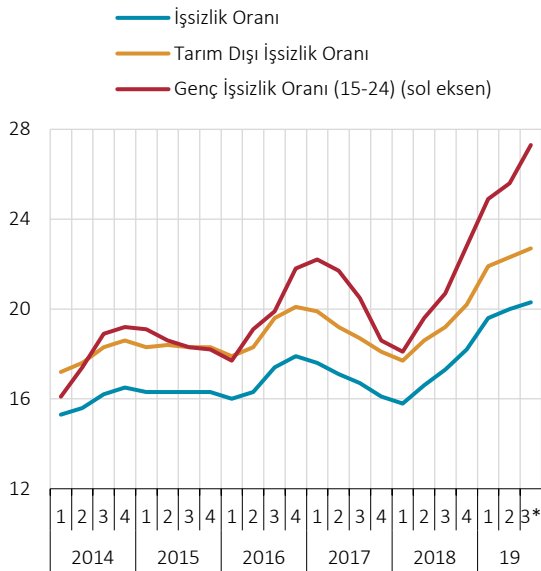
** Bileşik gösterge mal ihracat ve ithalat verileri ile dış hat yolcu sayıları kullanılarak oluşturulmuştur. Ağırlıklar doğrusal regresyon ile elde edilmiştir.

Önümüzdeki dönemde iktisadi faaliyetteki ılımlı toparlanmanın süreceği öngörülmektedir. Öngörülen toparlanma eğilimi altında toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönlü katkı vermeye devam edeceği tahmin edilmektedir. Son dönemde büyüme kompozisyonunun etkisiyle belirgin bir iyileşme kaydeden cari işlemler dengesinin ise ılımlı bir seyir izleyeceği beklenmektedir (Kutu 4.2). Öte yandan, jeopolitik gelişmeler ve küresel iktisadi faaliyete ilişkin belirsizlikler sermaye akımları ve dış ticaret kanalıyla büyüme üzerindeki aşağı yönlü riskleri canlı tutmaktadır.

4.3 İşgücü Piyasası

İşsizlik oranları 2019 yılı ikinci çeyreğinde dönemlik bazda artış eğilimini sürdürmüştür (Grafik 4.3.1). İşsizlik oranındaki artışın temel belirleyicisi özellikle inşaat ve hizmet sektörleri kaynaklı istihdam kayıpları olurken, sanayi istihdamı bu çeyrekte artış kaydetmiştir. 2019 yılının Haziran-Ağustos aylarını kapsayan Temmuz döneminde de işsizlik oranları istihdamdaki zayıf seyrin etkisiyle artmaya devam etmiştir (Grafik 4.3.1 ve Grafik 4.3.2). Mevsimsellikten arındırılmış toplam ve tarım dışı işsizlik oranları 2019 yılının ikinci çeyreğine kıyasla sırasıyla 0,3 ve 0,4 puan artarak yüzde 14,3 ve 16,7 olarak gerçekleşmiştir.

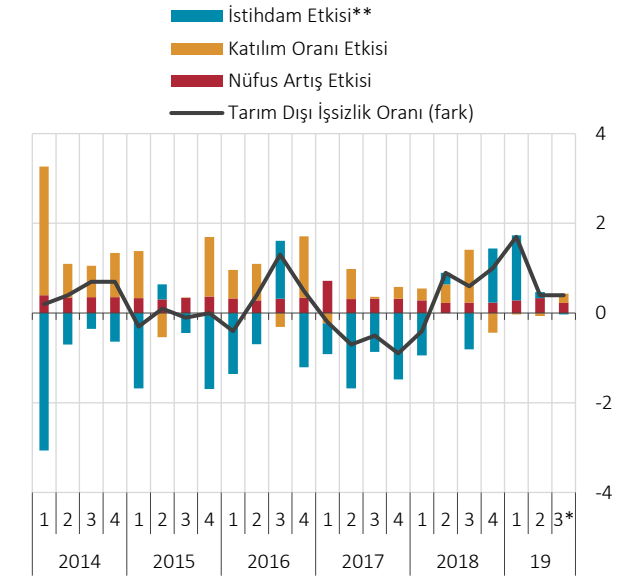
Grafik 4.3.1: İşsizlik Oranları (Mevsimsellikten Arındırılmış, %)

Kaynak: TÜİK.

* Temmuz dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.2: Tarım Dışı İşsizlik Oranı Çeyreklik Değişimine Katkıları (Mevsimsellikten Arındırılmış, % Puan)

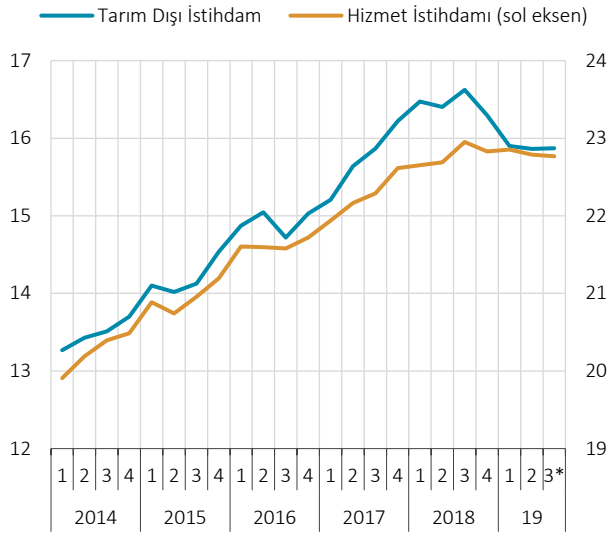
Kaynak: TCMB, TÜİK.

*Temmuz dönemi itibarıyla.

**İstihdam artışı, tarım dışı işsizlik oranını azaltıcı yönde etkilemektedir.

2019 yılının ikinci çeyreğinde mevsimsellikten arındırılmış tarım dışı istihdam bir önceki çeyreğe kıyasla sınırlı bir oranda azalmıştır (Grafik 4.3.3). Bu dönemde, inşaat sektörü istihdamında süregelen düşüş eğilimi devam etmiş, hizmet sektörü istihdamı sınırlı oranda gerilerken sanayi istihdamı artış göstermiştir (Grafik 4.3.4). Söz konusu dönemde hizmet sektöründe istihdam turizm bağlantılı konaklama-yiyecek sektörünün yüksek katkısına rağmen iç talebe duyarlı sektörler kanalıyla gerilemiştir (Grafik 4.3.5). Bu dönemde kamu kesimi tarafından istihdama verilen katkı sürmüştür. Şubat sonu itibarıyla açıklanan istihdam teşvik paketinin, turizm bağlantılı sektörler gibi mevsimlik işçi çalıştıran işverenlerin eleman alımlarını öne çekme kanalıyla, ikinci çeyrekte işgücü piyasasını olumlu etkilemiş olabileceği değerlendirilmektedir.

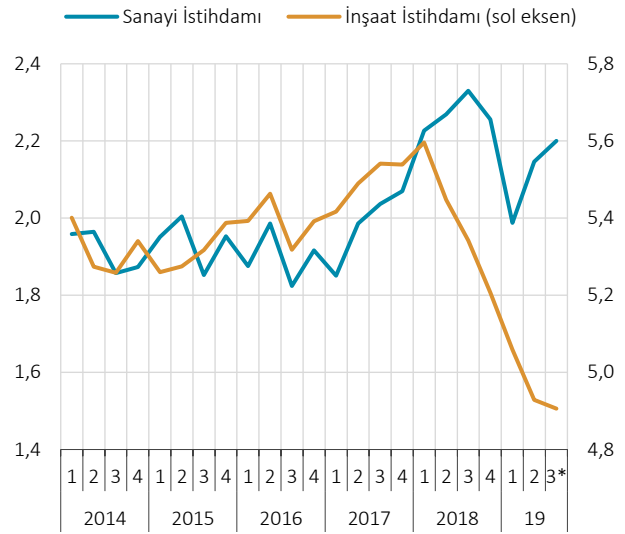
Grafik 4.3.3: Tarım Dışı İstihdam ve Hizmet İstihdamı
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜİK.

* Temmuz dönemi itibarıyla.

Grafik 4.3.4: Sanayi ve İnşaat İstihdamı (Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

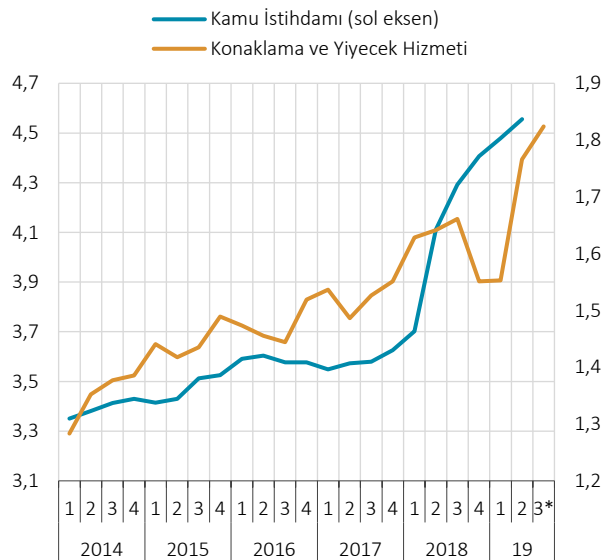

Kaynak: TÜİK.

* Temmuz dönemi itibarıyla.

Temmuz dönemi itibarıyla üçüncü çeyrekte işgücü piyasası görünümünde belirgin bir değişim gözlenmemektedir. İstihdam, sanayi sektöründe artmaya devam ederken, inşaat ve hizmet sektörlerinde gerilemiştir (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Turizm sektöründeki güçlü seyre bağlı olarak konaklama-yiyecek sektörü istihdamındaki artışlar bu dönemde de sürmüştür (Grafik 4.3.5). Kamu sektörü bağlantılı hizmet sektörleri istihdamı azalırken, ticarete konu sektörlerde istihdam artmıştır.

Grafik 4.3.5: Seçilmiş Hizmet Sektörleri İstihdamı**
(Mevsimsellikten Arındırılmış, Milyon Kişi)

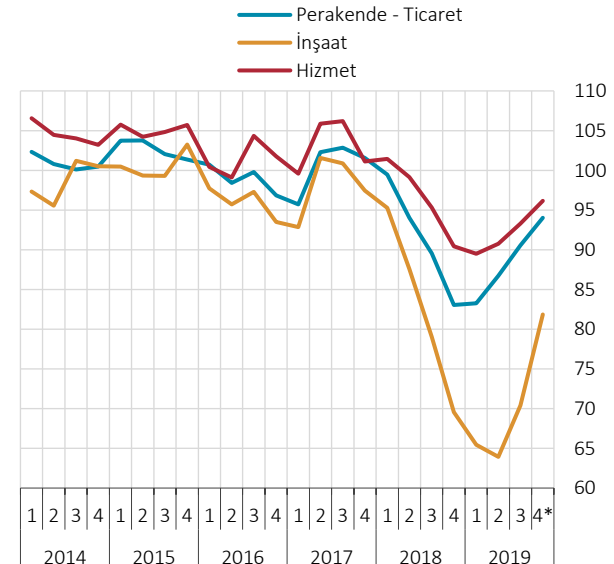

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.

*Temmuz dönemi itibarıyla

** Kamu sektörü istihdamı Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Konaklama ve Yiyecek Hizmeti İstihdamı HİA verisidir.

Grafik 4.3.6: Önümüzdeki Üç Ayda Sektörler Bazında Çalışan Sayısı Beklentisi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Seviye)

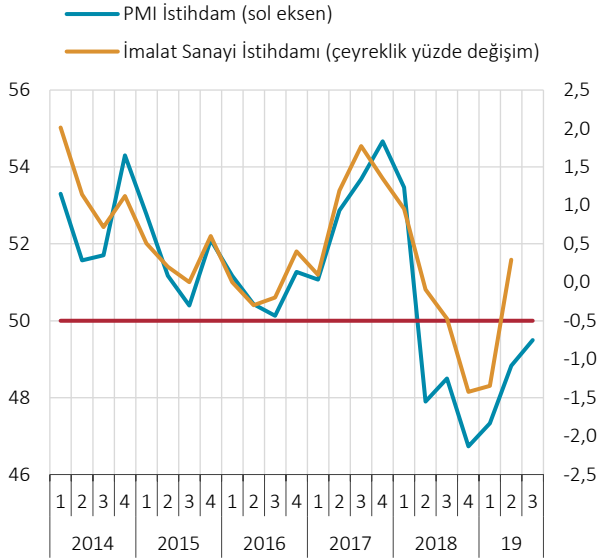

Kaynak: TÜİK.

* Ekim ayı itibarıyla.

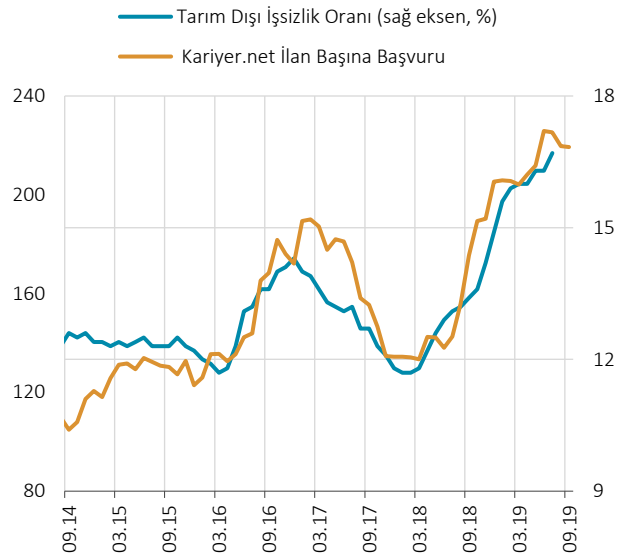
Öncü göstergeler incelendiğinde, üçüncü çeyrekte inşaat sektörü de dahil olmak üzere istihdam beklentilerinde kısmi bir iyileşme gözlenmektedir (Grafik 4.3.6). Sanayi istihdamı ile ilgili PMI göstergesi ikinci çeyrekte sonra üçüncü çeyrek için de artış yönündedir (Grafik 4.3.7). Buna ek olarak, üçüncü çeyrekte sanayi üretimindeki artış da sektör istihdamını destekler niteliktedir. Ancak, tarım dışı işsizlik oranıyla beraber hareket eden Kariyer.net ilan başına başvuru sayısının yükselişi işsizlik oranlarının bir müddet daha yüksek seviyesini koruyacağına işaret etmektedir (Grafik 4.3.8).

Grafik 4.3.7: İmalat Sanayi Sektörü İstihdamı ve PMI İstihdam Değeri (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: IHS Markit, TCMB, TÜİK İşgücü Girdi Endeksleri.

Grafik 4.3.8: Kariyer.net İlan Başına Başvuru ve Tarım Dışı İşsizlik Oranı* (Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: Kariyer.net, TCMB, TÜİK.

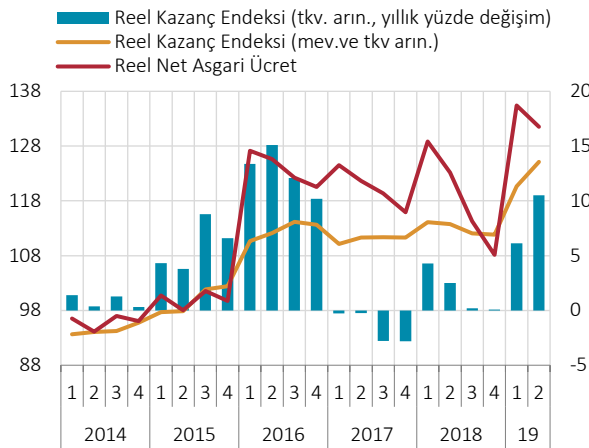
* Kariyer.net Eylül ayı, işsizlik oranı Temmuz dönemi itibarıyla.

4.4 Ücretler ve Verimlilik

2019 yılı için yüzde 26 oranında belirlenen asgari ücret artışının etkisiyle yılın ilk çeyreğinde yüksek oranda artan ortalama saatlik ücretler, yılın ikinci çeyreğinde de reel olarak artmaya devam etmiştir (Grafik 4.4.1). İçinde bulunulan dönem gibi işgücü hareketliliğinin yüksek olduğu dönemlerde sektör ve istihdam kompozisyonunda kayda değer değişimler olmakta, bu durum da ortalama ücretlere yansımaktadır. Dolayısıyla işsizliğin yüksek ve iç talep koşullarının zayıf olduğu bu dönemde gözlenen ücret artışlarının talep baskısından ziyade asgari ücret artışının gecikmeli etkileri, geçmiş enflasyona uyarlama davranışı ve bahsi geçen kompozisyon değişiklikleri kaynaklı olabileceği değerlendirilmektedir.

İktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama ile birlikte eğiliminin altına gerileyen kısmi emek verimliliği birçok sektör için hala eğilimin altında kalmakla birlikte tarım dışı sektör genelinde kısmen üretim kısmen de istihdam ayarlamalarının etkisiyle bir önceki yıl seviyelerine yükselmiştir. Kısmi emek verimliliği birim ücret artışını sınırlayıcı bir konumda iken, ortalama ücretlerdeki artış birim ücretleri yukarı çekmekte ve firma karlılığı ve fiyatlar üzerinde işgücü maliyeti kaynaklı baskıların varlığına işaret etmektedir (Grafik 4.4.2).

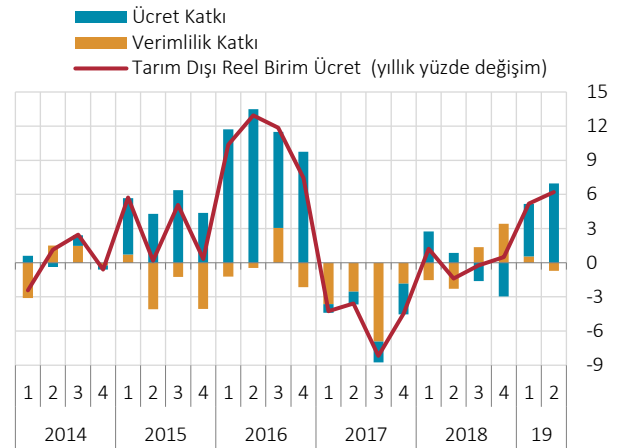
Grafik 4.4.1: Tarım Dışı Sektörlerde Saatlik Kazanç Endeksi ve Asgari Ücret (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)*

Kaynak: ÇSGB, TCMB, TÜİK.

* Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

Grafik 4.4.2: Tarım Dışı Sektörde Reel Birim Ücret Değişimine Katkılar (Reel, Yıllık % Değişim)**

Kaynak: TCMB, TÜİK.

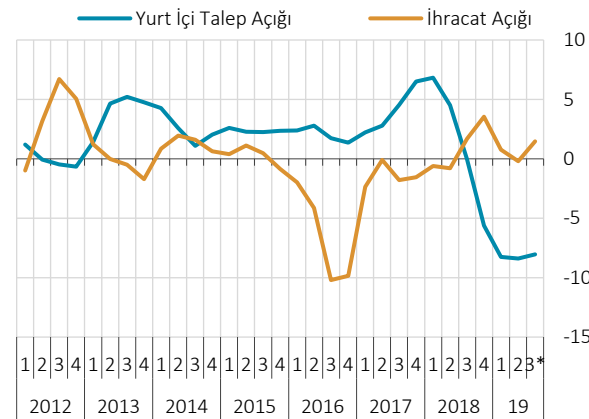
* Kısmi emek verimliliği katma değer üzerinden çalışan kişi başı olarak hesaplanmıştır. Ücret kişi başı ücrete karşılık gelmektedir. Reelleştirmede TÜFE kullanılmıştır.

4.5 Çıktı Açığı

Üretimin potansiyel (enflasyon yaratmayan) düzeyinden yüzdesel farkını ifade eden çıktı açığı, para politikası açısından ekonominin çevrimsel durumunu ve fiyatlar üzerindeki talep yönlü baskıların boyutunu değerlendirmeye yönelik olarak sıklıkla kullanılan göstergelerden bir tanesidir. Üretimin potansiyel düzeyi, iç denge açısından üretim faktörlerinin etkin kullanılarak enflasyon üzerinde ek bir baskı yaratmayacak; dış denge açısından ise cari denge, dış finansman ve finansal istikrarın sürdürülebilirliğini sağlayacak çıktı düzeyini ifade etmektedir. Bu çerçevede, çıktı açığının talep bileşenlerinin ayrıştırılarak analizi önem kazanmaktadır.

Çıktı açığının talep bileşenleri incelendiğinde, 2019 yılının üçüncü çeyreğinde ihracatın uzun dönem eğiliminin üstündeki seyrini koruduğu tahmin edilmektedir. Buna karşılık yurt içi talep, henüz ılımlı bir hızda toparlanmakta ve eğiliminin önemli ölçüde altında seyretmeye devam etmektedir (Grafik 4.5.1). Çeşitli göstergelerle oluşturulan çıktı açığı bandı, toplam talep koşullarının enflasyona düşüş yönlü katkısının sürdüğüne işaret etmiştir (Grafik 4.5.2).

Grafik 4.5.1: Talep Bileşenlerine Göre Ayrıştırılmış Çıktı Açığı**

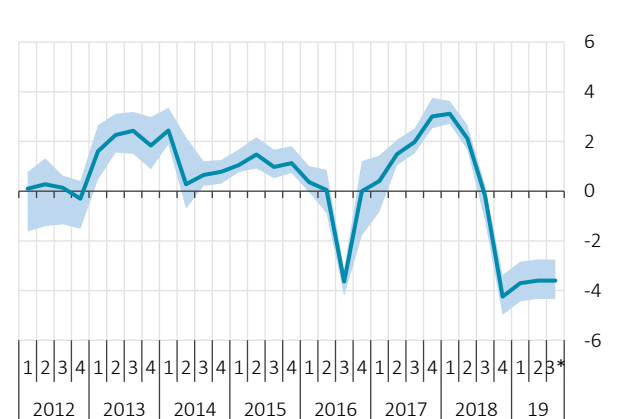

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* Üçüncü çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

**Talep bileşenlerine göre oluşturulmuş çıktı açığı serisi (bk. Enflasyon Raporu 2018-III Kutu 4.1).

Grafik 4.5.2: Çıktı Açığı Göstergeleri (Ortalama ve Minimum-Maksimum Bandı)

Kaynak: TCMB Hesaplamaları.

* Üçüncü çeyrek tahminleriyle üretilmiştir.

Kutu 4.1

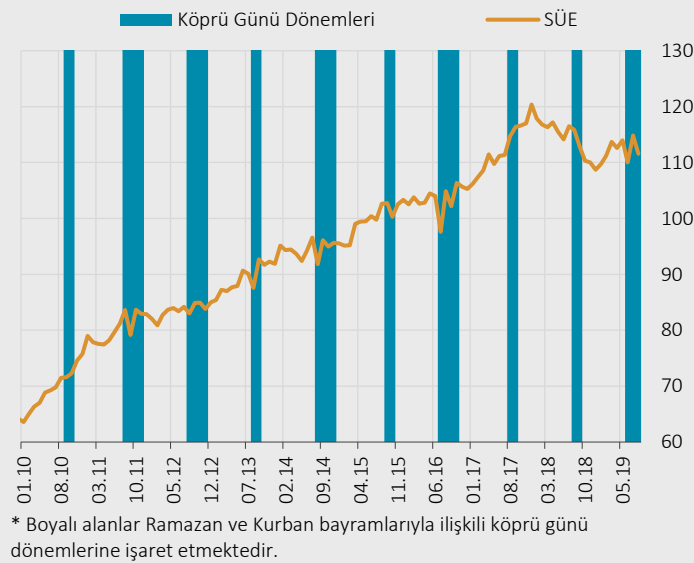
İktisadi Faaliyet Üzerinde Köprü Günü Etkileri

Bu kutuda, köprü günü olarak adlandırılan ve hafta içine denk resmi tatillerin hafta sonuyla birleştirilmesiyle oluşan ilave çalışma günü kayıplarının iktisadi faaliyet üzerindeki etkileri 2019 yılı Haziran-Ağustos dönemi sanayi üretimi verileri ve GSYİH için incelenmektedir.

Yüncüler (2015) ve Yüncüler (2017) çalışmaları Türkiye için köprü günlerinin sanayi üretimi ve GSYİH üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve yaz aylarına denk gelen dönemlerde daha belirgin etkileri olduğunu bulgulamıştır. Köprü günlerinin, mevsim ve takvim etkilerinden arındırma için kullanılan standart yöntemler tarafından takvim etkisi olarak değerlendirilmemesi, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış serilerin köprü günü olan aylar (çeyrekler) ve onu takip eden ilk ayda (çeyrekte) oynak bir seyir izlemesine neden olmaktadır. Bu nedenle, iktisadi faaliyete dair ana eğilimi değerlendirirken köprü günü etkilerine bağlı oluşan teknik dalgalanmaların da dışlanması gerekmektedir.

2019 yılı Haziran-Ağustos döneminde mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretimi aylık olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. Üretim bir önceki aya göre Haziran ve Ağustos aylarında sırasıyla yüzde 3,5 ve yüzde 2,8 oranında azalırken, Temmuz ayında yüzde 4,3 oranında artış kaydetmiştir. Söz konusu oynaklığın büyük ölçüde Haziran ve Ağustos aylarındaki bayram tatillerinin hafta sonu ile birleştirilmesi sonucu oluşan köprü günü etkilerinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Zira sanayi üretiminin geçmiş verilerine bakıldığında, bayram dönemlerine bağlı olarak köprü gününün var olduğu dönemlerde sanayi üretimi oynak bir seyir izleyebilmektedir (Grafik 1). Hatırlanacağı üzere, 2019 yılı Haziran ayında Ramazan Bayramı tatili Cumhurbaşkanlığı kararıyla 9 güne uzatılmıştır. Ağustos ayındaki Kurban Bayramı tatili ise 14 Ağustos Çarşamba günü itibarıyla bitmiştir. Buradan hareketle, Ramazan Bayramı döneminde 2,5, Kurban Bayramı sonrasında ise 3 çalışma günü köprü günü olarak değerlendirilebilmektedir.¹

Grafik 1. Sanayi Üretim Endeksi (Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış, 2015=100) ve Köprü Günü Dönemleri

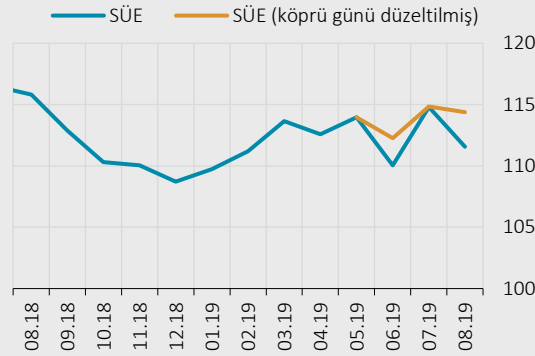

¹ Türkiye için kullanılan standart takvim değişkeni tanımında Pazar günü ile milli ve dini bayramlar tatil günü olarak Cumartesi günü ise çalışılan gün olarak değerlendirilmektedir. Takvim değişkeni hesaplamasına dair detaylı bilgi için bkz. Atabek ve diğ. (2007).

Çalışma günleri ve köprü günlerinin sanayi üretimi üzerindeki etkilerini sayısallaştırmak için yapılan ekonometrik analizler², 1 çalışma gününün sanayi üretimini yaklaşık yüzde 2,8 civarında etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna ilaveten, yaz tatili sezonuna denk gelen köprü günlerinde ise üretimin normal bir çalışma gününe göre yaklaşık yüzde 30 daha az gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Böylelikle 1 köprü gününün sanayi üretimini yaklaşık 0,8 puan azalttığı hesaplanmaktadır. Bu katsayıların tarihsel olarak ortalama bir değer olduğu, gerçekte olan etkinin tahmin edilen değerden daha az veya daha fazla gerçekleşmiş olabileceği not edilmelidir.

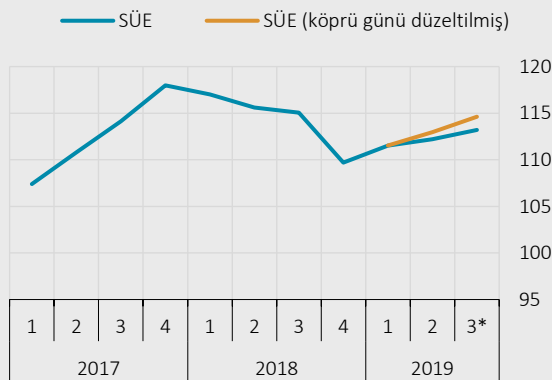
Hesaplanan katsayılar çerçevesinde, köprü günlerinin Haziran ve Ağustos ayı sanayi üretimi aylık değişimleri üzerindeki düşürücü etkilerinin sırasıyla yaklaşık 2,0 puan ve 2,4 puan olduğu tahmin edilmektedir. Bu sebeple, köprü günü etkileri dışlanarak hesaplanan mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretimi serisinin daha az oynak olduğu ve ana eğiliminin açıklanan manşet değerlerden daha ılımlı olduğu görülmektedir (Grafik 2 ve Grafik 4). Nitekim ikinci çeyrekte ve Ağustos ayı itibarıyla üçüncü çeyrekte köprü gününden arındırılmış serinin çeyreklik değişimlerinin yayımlanan serilerin çeyreklik değişiminden daha yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 3 ve Grafik 5). Sanayi üretiminde köprü günü etkileri arındırıldıktan sonra gözlenen kısmi oynaklığın ise büyük ölçüde diğer ulaşım araçları sektöründeki dalgalı seyirden kaynaklandığı not edilmelidir.

Grafik 2: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

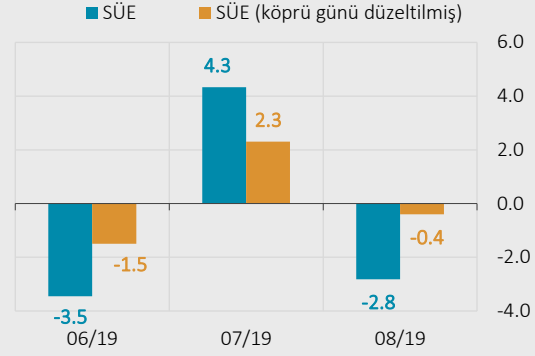
Grafik 4: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2015=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

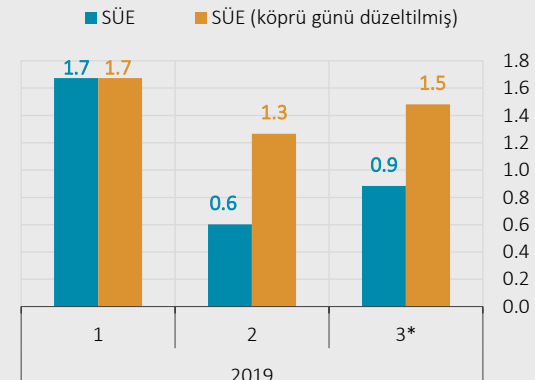
* Temmuz – Ağustos dönemi itibarıyla.

Grafik 3: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Aylık % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 5: Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, Çeyreklik % Değişim)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Temmuz – Ağustos dönemi itibarıyla.

² Ekonometrik analiz yöntemi olarak Yüncüler (2015) çalışması baz alınmış olup, denklemler Ocak 1997-Aralık 2018 sanayi üretimi kullanılarak yeniden oluşturulmuştur.

Köprü günü etkileri GSYİH üzerinde de etkili olmaktadır. Yüncüler (2017) çalışmasına göre 1 ilave çalışma günü GSYİH'yi 0,4 puan etkilemektedir. Normal bir çalışma gününe kıyasla köprü günlerindeki katma değer kaybının sanayi üretimine benzer oranda olduğu varsayımı altında, 1 köprü gününün GSYİH üzerindeki etkisi yaklaşık 0,13 puan olarak hesaplanmaktadır. Dolayısıyla, ikinci çeyrekte yaklaşık 0,3 puan, üçüncü çeyrekte ise yaklaşık 0,4 puan köprü günü etkisi hesaplanmaktadır. Buradan hareketle, köprü günü etkisi hariç tutulduğunda ikinci çeyrekteki çeyreklik artış oranının yüzde 1,5 ile açıklanan değere göre daha yüksek ve ilk çeyrek ile hemen hemen aynı seviyede olduğu tahmin edilmektedir.

Söz konusu köprü günü etkileri ışığında, Eylül ayında sanayi üretiminde köprü günleri kaynaklı baz etkisiyle aylık bazda yeniden güçlü bir artış görülebilecektir. GSYİH tarafında ise üçüncü çeyrekte köprü günü etkilerinin iktisadi faaliyeti sınırlamaya devam etmesi ve dördüncü çeyrekte mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYİH üzerinde pozitif bir baz etkisi oluşturması beklenmektedir. Bu görünüm altında, Eylül ayı sanayi üretimi ve ikinci yarıdaki GSYİH verilerine ilişkin ana eğilimin değerlendirilmesinde köprü günü etkilerinden arındırılmış değerlerin dikkate alınması önem taşımaktadır.

Kaynakça

Atabek, A., Atuk, O., Coşar, E. E. ve Sarıkaya, Ç. (2009), Mevsimsel Modellerde Çalışma Günü Değişkeni, TCMB Ekonomi Notları Serisi, No: 09/03.

Yüncüler, Ç. (2015), Türkiye'de Sanayi Üretimi Üzerinde Köprü Günü Etkisinin Tahmini (İngilizce), TCMB Ekonomi Notları Serisi, No: 15/15.

Yüncüler, Ç. (2017), Çalışma Günleri Büyüme Ne Kadar Etkiliyor?, TCMB Blog, http://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/Çalışma_günleri_büyüme_ne_kadar_etkiliyor.

Kutu 4.2

Çevrimsel Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi

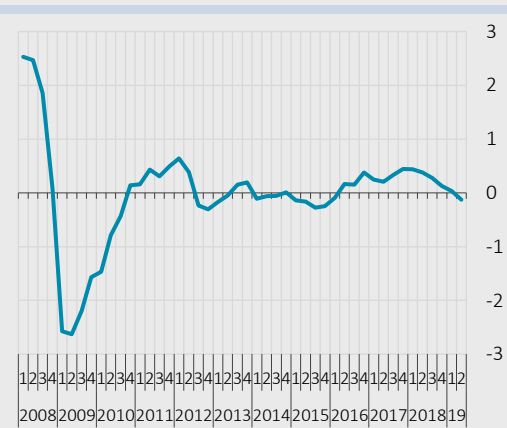
Cari işlemler dengesi 2018 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan dengelenme süreciyle birlikte hızlı bir iyileşme göstermiş ve uzun yıllar sonra ilk kez 2019 yılının Haziran ayında yıllık olarak fazla vermiştir.¹ Diğer taraftan, 2019 yılının ilk yarısında iktisadi faaliyette başlayan ılımlı toparlanma ve önümüzdeki dönemde yurt içi talebin artan desteğiyle toparlanmanın kademeli bir şekilde devam edeceğine ilişkin beklentiler, cari işlemler dengesinin seyrine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, bu kutuda 2003-2019 dönemi için gerek yurt içi gerekse yurt dışı iş çevrimlerinden arındırılmış cari işlemler dengesi hesaplanmakta ve dış dengedeki iyileşmenin bileşenlerinin ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine katkı sunacak bir çerçeve ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Grafik 1: Yurt İçi Çıktı Açığı (%)

Kaynak: TCMB.

Grafik 2: İhracat Ağırlıklı Küresel Talep Açığı (%)

Kaynak: TCMB, Yazarların hesaplamaları.

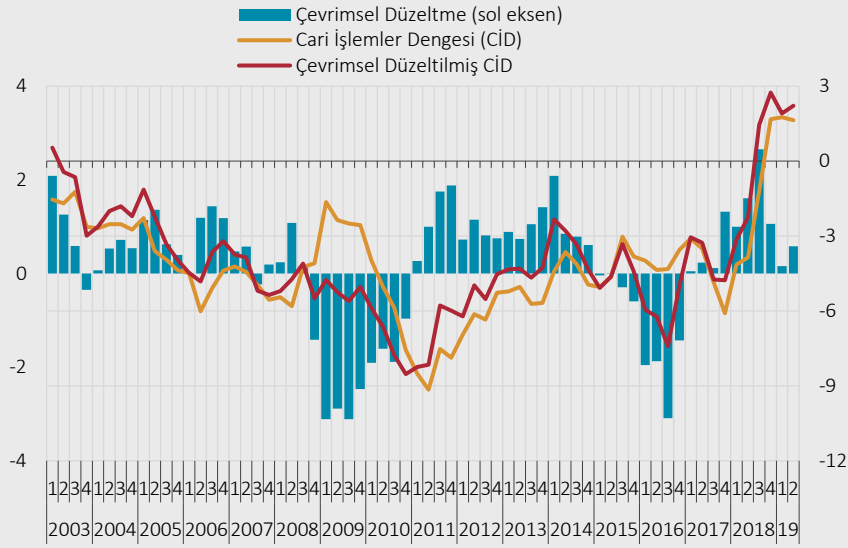
Çevrimsel etkilerden arındırılmış cari işlemler dengesi, iktisadi faaliyetin uzun dönemli eğilimini sürdürmüş olduğu kurgusal bir durumda cari işlemler dengesinin nerede olacağı konusunda bilgi vermektedir. Böylelikle yurt içi ve küresel genişleme/durgunluk dönemlerinin cari işlemler dengesi üzerindeki döngüsel yansımaları nicel olarak değerlendirilebilmektedir. Çevrimsel etkilerden arındırma, cari işlemler hesabının en büyük iki alt kalemi olan mal ve hizmet ticareti için ayrı ayrı yapılmaktadır. Arındırma işleminde ithalat miktarı ile yurt içi gelir, ihracat miktarı ile de yurt dışı (Türkiye'nin ihrac pazarları) gelir arasındaki uzun dönemli durağan ilişkilerden faydalanılmıştır.² Mal ticareti için uzun dönemli ilişkiler tahmin edilirken ve çevrimsel etkiler ayrıştırılırken, oynaklığının yüksek olması nedeniyle işlenmemiş altın ticareti hariç bırakılmıştır. Yurt içi iş çevrimlerinin belirlenmesi için TCMB bünyesinde takip edilen çeşitli göstergelerden türetilen çıktı açığı serisi (Grafik 1) kullanılırken, küresel çıktı açığı serisi ihracat ağırlıklı küresel büyüme endeksinden Tamamen Uyarlanmış Hodrick-Prescott (Fully Modified HP) filtresi kullanılarak elde edilmiştir (Grafik 2).³ Bu grafiklere göre yurt içi GSYİH, 2018 yılının ikinci yarısı ile 2019 yılında uzun dönemli eğiliminin belirgin bir biçimde altında konumlanmıştır. İhracat ağırlıklı küresel büyüme endeksi ise 2018 yılında eğiliminin üzerinde hareket ederken, 2019 yılının ilk yarısında eğilimine yakınsamıştır.

¹ Cari işlemler dengesi yıllık olarak en son 2002 yılının Kasım ayında yaklaşık 0,5 milyar ABD doları fazla vermiş ve yaklaşık 1,1 milyar ABD doları fazla verdiği 2019 yılının Haziran ayına kadar sıfırın altında bir patika izlemiştir.

² Hesaplama yöntemine ilişkin teknik detaylar için Eren ve Tüzün (2019) çalışmasına bakınız.

³ İhracat ağırlıklı küresel büyüme endeksi 110 ülkeyi içermekte olup ihracatı kapsama oranı yüzde 90'ın üzerindedir (Eren ve Yavuz, 2019). FMHP filtresi ise Hanif ve diğerleri (2014) tarafından sunulan ve uzun dönemli eğilim hesaplamalarında sıkça başvurulan Hodrick-Prescott (HP) filtresinin, düzleştirme katsayısının içsel olarak hesaplandığı ve uç nokta yanlılığı sorununun önemli oranda çözüldüğü bir sürümüdür.

Grafik 3: Fiyat ve İş Çevrimlerinden Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi
(Altın Hariç, GSYİH'ye Oran)

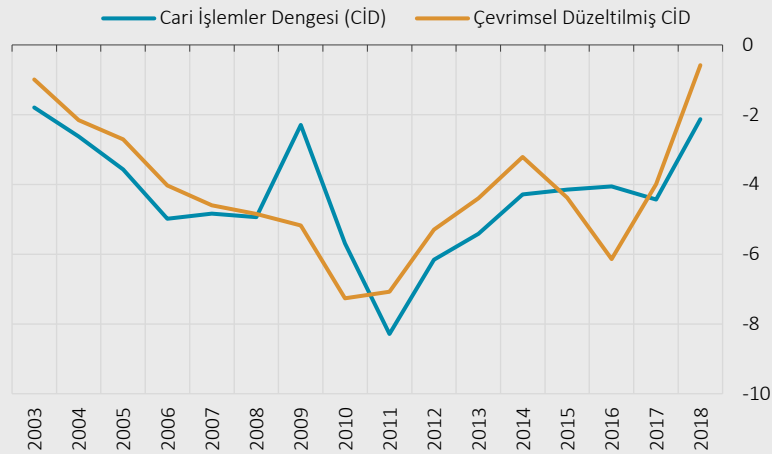
Kaynak: TCMB, TÜİK, Yazarların hesaplamaları.

İş çevrimlerine ek olarak mal ve hizmet ticaretine ilişkin fiyat serilerinin de kendi uzun dönemli eğilimleri hesaplanmış ve bu seriler kullanılarak nominal rakamlara ulaşılmıştır.⁴ Grafik 3'te GSYİH'ye oran olarak çevrimsel etkilerden arındırılmış cari işlemler dengesi serisi⁵ gösterilmektedir. Grafiğe göre hem iş hem de fiyat çevrimlerini birleştiren toplam çevrimlerin Türkiye'nin cari işlemler dengesine kayda değer bir etkisi olduğu görülmektedir. Analiz dönemi boyunca çevrimsel uyarılmanın büyüklüğü -3,1 ile 2,7 puan arasında değişmekte olup pozitif değerler cari işlemler dengesinde çevrimsel hareketler kaynaklı bozulmayı, negatif değerler ise çevrimsel iyileşmeyi göstermektedir. İncelenen dönem boyunca altın hariç cari işlemler dengesinin pozitif bakiye verdiği sadece üç dönem bulunmaktadır: 2018 yılının son çeyreği ile 2019 yılının ilk iki çeyreği. Altın hariç cari işlemler dengesi 2018 yılının ortalarından itibaren GSYİH'ye oran olarak yaklaşık 5,5 puanlık bir iyileşme sergilemiştir. Çevrimsel etkilerden arındırılarak bakıldığında ise iyileşme 4,5 puan olmaktadır. Bu durum, cari işlemler dengesinde gözlenen iyileşmede çevrimsel etkilerin önemli bir rol oynadığını göstermekle birlikte iyileşmenin asıl kaynağının başta reel kur uyarılması olmak üzere çevrim dışı gelişmeler olduğuna işaret etmektedir.

⁴ Dış ticaret fiyatları üzerinde iş çevrimlerinin (küresel ve yurt içi) yanı sıra özellikle ihracat fiyatları üzerinde reel kur da etkili olmaktadır. Dış ticaret fiyatlarında yapılan arındırma işleminde her iki etki de dikkate alınmaktadır.

⁵ Hem iş hem fiyat çevrimlerinden arındırılmış cari işlemler dengesine, arındırılmış dış ticaret (altın hariç) ve hizmetler dengesinin toplamına arındırılmamış cari transferlerin eklenmesiyle ulaşılmaktadır.

Grafik 4: Fiyat ve İş Çevrimlerinden Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi (Altın Hariç, GSYİH'ye Oran)

Kaynak: TCMB, TÜİK, Yazarların hesaplamaları.

Çevrimsel etkilerin daha düşük frekansta görülebilmesi için hem manşet hem çevrimsel düzeltilmiş cari işlemler dengesi Grafik 4'te yıllık olarak çizdirilmiştir. Çevrimsel düzeltmenin, küresel finansal krizin etkilerinin en şiddetli hissedildiği 2009 yılında en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Petrol fiyatlarının düştüğü 2014-2017 döneminde fiyatların uzun dönem eğiliminin altında seyretmesinden kaynaklanan çevrimsel iyileşme grafikten görülmektedir. İş çevrimlerinin 2018 yılının ilk yarısında cari işlemler dengesini negatif yönde ikinci yarısında ise pozitif etkilemesi sonucu iş çevrimi kaynaklı düzeltme sınırlı kalırken, fiyat çevrimleri kaynaklı olarak pozitif yönde belirgin bir düzeltme olması sonucu toplam düzeltme yukarı yönlü gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, cari işlemler dengesinin çevrimsel etkilerden arındırıldığında dahi tarihsel olarak düşük düzeylerde kalması, son dönemde gözlenen iyileşmenin başta reel kurdaki uyarılma olmak üzere büyük oranda döngü dışı gelişmelerden kaynaklandığına işaret etmektedir. Önümüzdeki dönemde yurt içi talepte öngörülen toparlanmanın, ithalat üzerindeki kısmen uyarıcı etkisine rağmen cari işlemler dengesinde hızlı bir bozulmaya neden olmaması beklenmektedir.

Kaynakça

Eren, O. ve Tüzün, G. (2019), "Cyclically Adjusted Current Account Balance of Turkey", TCMB Çalışma Tebliği. (Değerlendirme aşamasında).

Eren, O. ve Yavuz, D. (2019), "Bölgeler İtibarıyla İhracat Ağırlıklı Büyüme Endeksleri", TCMB Ekonomi Notları (Değerlendirme Aşamasında).

Hanif, M. N., Javed I., ve Choudhary, M. A. (2017), "Fully Modified HP Filter," SBP Çalışma Tebliği Serisi, No: 88.

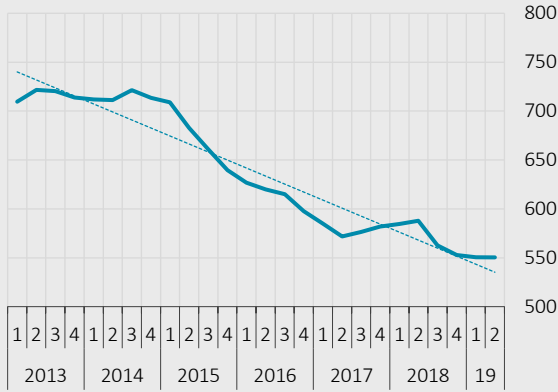
Kutu 4.3

Kişi Başı Ortalama Turizm Harcamaları: Nominal ve Reel Gelişimi

Bu kutuda, TCMB tarafından ödemeler dengesi istatistikleri kapsamında yayımlanan seyahat gelirlerine ilişkin veriler kullanılarak Türkiye'yi ziyaret eden gerek yabancı uyruklu gerekse yurt dışında ikamet eden vatandaşların kişi başına ortalama turizm harcamaları incelenmektedir. Kullanılan veriler çeyreklik frekansta 2013-2019 dönemini kapsamaktadır. Kişi başı ortalama turizm harcamaları, toplam turizm harcamalarının Türkiye'yi ziyaret eden toplam kişi sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir.¹

Ortalama turizm harcamalarının 2015 yılının başından itibaren düşüş eğilimi göstermesi bu gelişmenin kaynaklarının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soruya kısmen yanıt verebilmek için nominal rakamlara ek olarak TÜFE ve ABD doları/TL döviz kuru kullanılarak reelleştirilmiş kişi başı ortalama harcamaların zaman içerisindeki gelişimini gösteren bir endeks oluşturulmaktadır (Eren ve Oral Çevirmiş, 2019).

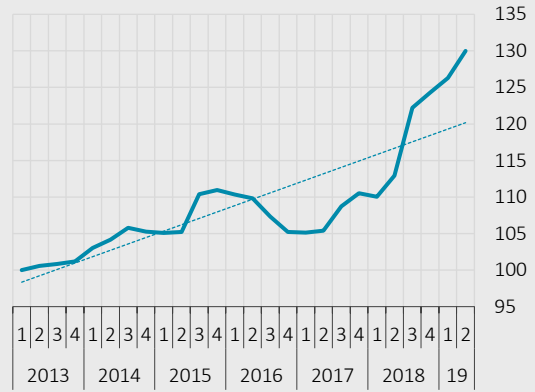
Grafik 1: Kişi Başına Nominal Ortalama Harcamalar (ABD Doları, Yıllıklandırılmış)*

Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Yabancı ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri içermektedir.

Grafik 2: Kişi Başına Ortalama Reel Harcama (Endeks, Yıllıklandırılmış, 2013Ç1=100)*

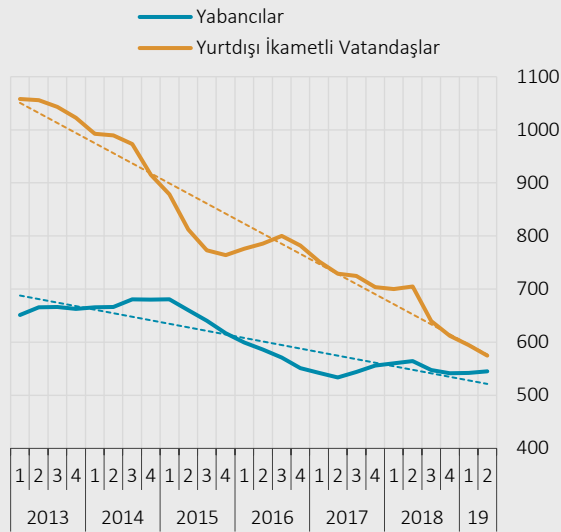
Kaynak: TCMB, TÜİK.

* Yabancı ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri içermektedir.

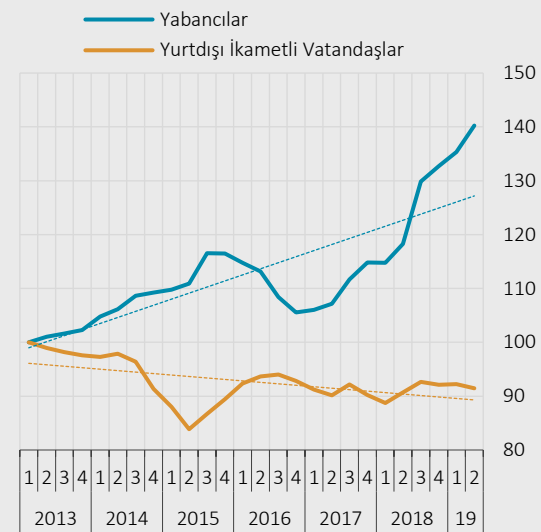
Yıllık kişi başına nominal turizm harcamaları, analiz döneminde 720 ABD doları civarından yaklaşık yüzde 24'lük düşüşle 550 ABD dolarına gerilemiştir (Grafik 1). Diğer taraftan, kişi başına ortalama reel harcamalar aynı dönemde yüzde 30 civarında yükselmiştir (Grafik 2). Bu durum, kişi başı nominal harcamalardaki azalışın daha çok ilgili dönemdeki reel kur uyarlamasından kaynaklandığına işaret etmektedir. Nitekim bu dönemde Türk lirası ABD doları karşısında birikimli olarak yüzde 230 oranında değer kaybetmiş, tüketici fiyatları yüzde 89,4 oranında artmış, TÜFE bazlı reel kur ise yüzde 36,6 oranında azalmıştır. Yabancı ziyaretçiler, Türk lirasındaki değer kaybına bağlı olarak kişi başına ABD doları cinsinden daha düşük bir harcamayla miktar olarak daha fazla mal ve hizmet alımı yapabilmişlerdir.

Kişi başına ortalama nominal harcamalar yurt dışında ikamet eden vatandaş ve yabancı uyruklu ziyaretçiler ayrımında incelendiğinde ilkinde daha keskin olmak üzere her iki grupta da azalış olduğu dikkat çekmektedir (Grafik 3). Yabancı ziyaretçi başına ortalama harcamalardaki ana düşüş 2015 yılının ilk çeyreği ile 2017 yılının ikinci çeyreği arasındaki dönemde gerçekleşmiş, sonraki dönemlerde kısmi bir toparlanma gözlenirse de eğilim aşağı yönde kalmıştır.

¹ Benzer şekilde Erkiliç ve Şenoğlu (2019) da kişi başı ortalama turizm harcamalarını nominal rakamlar üzerinden hesaplamakta ve sunmaktadır.

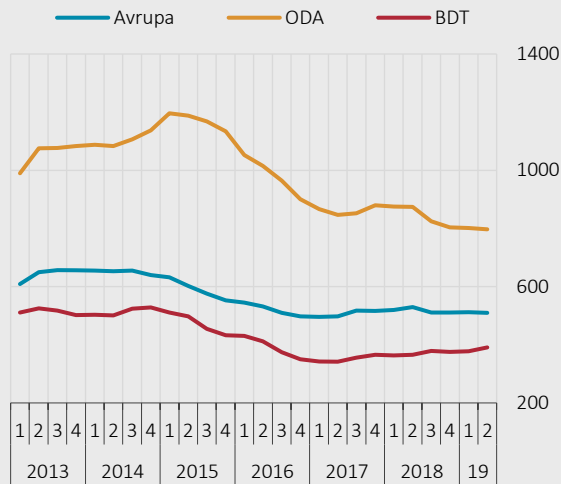
Grafik 3: Kişi Başına Nominal Ortalama Harcamalar
(ABD Doları, Yıllıklandırılmış)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

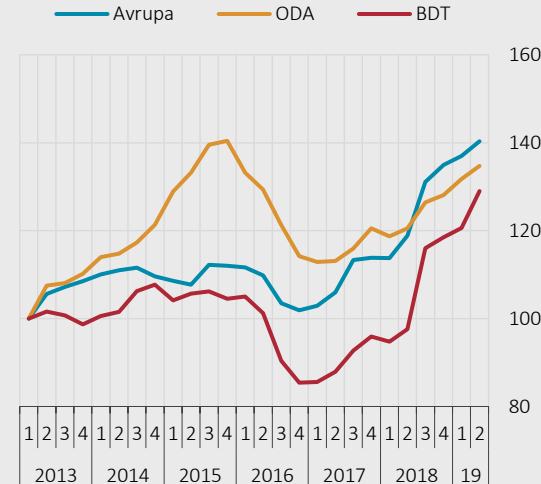
Grafik 4: Kişi Başına Ortalama Reel Harcama (Endeks, Yıllıklandırılmış, 2013Ç1=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Öte yandan, yabancıların kişi başına reel ortalama harcamaları 2016 yılında sınırlı bir azalış gösterse de genel olarak artmış, yurt dışında yaşayan vatandaşların kişi başına reel harcamaları sınırlı seviyede azalmıştır (Grafik 4). Yurt dışında ikamet eden vatandaşların, yabancıların aksine ortalama harcamalarını düşürüyor olmasının bir nedeni bu ziyaretçilerin –tamamı olmasa da önemli bir bölümünün– harcamalarına karar verirken TL fiyatlarındaki değişimlerden daha fazla etkileniyor olabileceğidir. Yabancıların toplam turizm harcamalarındaki payı analiz döneminde yüzde 80 civarındadır.

Grafik 5: Kişi Başına Nominal Ortalama Harcamalar
(ABD Doları, Yıllıklandırılmış)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Grafik 6: Kişi Başına Ortalama Reel Harcama (Endeks, Yıllıklandırılmış, 2013Ç1=100)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçiler çoğunlukla Avrupa, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile Orta Doğu ve Afrika (ODA) ülkelerinden gelmektedir. Grafik 5 ve Grafik 6'da yabancı ziyaretçilerin kişi başına ortalama nominal ve reel harcamaları bölgeler ayırımında sunulmaktadır. Yabancı ziyaretçiler arasında en fazla kişi başına ortalama nominal harcamayı sırasıyla ODA, Avrupa ve BDT ülkelerinden gelen ziyaretçiler yapmaktadır (Grafik 5). Avrupa, ODA ve BDT ülkelerinden

gelen yabancı ziyaretçilerin yaptığı kişi başına nominal turizm harcamaları 2019 yılı ikinci çeyreğinde analiz dönemi başına kıyasla sırasıyla yüzde 16, yüzde 19 ve yüzde 23 oranında azalış göstermiştir. Diğer taraftan, ülke gruplarına göre kişi başına ortalama reel harcamalar incelendiğinde, her üç ülke grubunun kişi başı ortalama reel harcamaları 2016 yılında belirgin azalış göstermiş sonraki dönemlerde ise artış eğilimi sergilemiştir (Grafik 6).

Özetle, TL'nin değer kaybetmesine bağlı olarak ABD doları cinsi fiyatlardaki düşüş yabancıların kişi başına reel harcamalarını artırmış ancak reel artış fiyattaki azalışın gerisinde kalmış ve kişi başına nominal harcamalar gerilemiştir. Yabancı ziyaretçilerin sayısındaki yüksek artış ile birlikte kişi başına reel harcamaların yükselmesi, son dönemde turizmin doğrudan ve bağlantılı sektörleri aracılığıyla dolaylı olarak iktisadi faaliyete olan katkısının güçlü seyretmesini sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye'ye gelen turist kompozisyonunda önemli bir yer teşkil eden Avrupa ve ODA ülkelerinden gelen yabancı ziyaretçilerin sayısının diğerlerine göre daha hızlı artması, önümüzdeki dönemde kişi başına toplam harcamaları gerek nominal gerekse reel olarak yukarı çekme potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

Eren, O., Oral Çevirmez, E. (2019). Kişi Başı Turizm Harcamaları Düştü (mü?), TCMB, devam eden çalışma.

Erkılıç, S., Şenoğlu, Ş. (2019). Turistler Neye Ne Kadar Harcıyor?, TCMB Blog, No: 2018-04.